

ЗАКОНОМІРНОСТІ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ГОСПОДАРЮВАННЯ У ТРАНЗИТИВНИХ УМОВАХ

Проаналізовано вплив конституюючих і функціональних детермінантів економічної культури на господарювання в умовах транзитивних процесів.

The influence of economic culture determinants on the economy in transitional conditions was analyzed.

Активний перехід до нового – постіндустріального – суспільства, що впевнено здійснюється високорозвиненими індустріально і ринково країнами світу, потребує якісно інших методів і технологій господарювання. В удосконаленні форм і змісту господарювання серед різноманітних чинників важливе місце посідає економічна культура, оскільки культура загалом та її аспекти зокрема "формують господарські інститути і процеси" [11, с. 27]. Осмислення культурних впливів на господарство задля визначення стратегічних напрямів його розвитку, виходячи з потреб сьогодення і особливо викликів майбутнього, є значимим і для України.

Сьогодні означена тема і/або проблема має дуже мало прихильників і бажаючих досліджувати її, кожен, звичайно, має на це свої – суб'єктивні та об'єктивні – причини. Проте на які б причини економісти – теоретики і практики – не робили посилання, реальна життєдіяльність суспільства підтверджує висновок, що культура є важливим чинником соціально-економічного розвитку кожної людини як особистості і кожного економічного актора.

Відомо, що культурні чинники беруть участь у вдосконаленні господарювання. Невідомо, випадковими чи закономірними є впливи економічної культури і/або її окремих аспектів на трансформацію господарювання при переході до постіндустріального суспільства. Виявлення і дослідження закономірностей впливу економічної культури на транзитивні процеси у господарюванні і є тією проблемою, яка вимагає розв'язання.

Мета запропонованої статті – виявити закономірності впливу економічної культури на господарювання в умовах переходу до постіндустріального суспільства. Вона конкретизується такими завданнями, як:

- проаналізувати підходи різних економістів та економісоціологів до розуміння змісту економічної культури;
- розкрити сутність економічної культури;
- дати характеристику економічній культурі через головні конституюючі та функціональні детермінанти;
- визначити й охарактеризувати закономірності впливу економічної культури на господарювання при переході до нового суспільства;
- означити особливості взаємовпливів економічної культури і господарювання в життєдіяльності сучасного і майбутнього українського суспільства.

Проблема взаємодії культури і господарства в різні епохи і різні транзитивні періоди привертала і привертає увагу вчених: спочатку в галузі філософування, теоретичної і практичної філософії, а з часом – й економічної теорії. Щоправда, в економічній теорії досліджувались тільки окремі аспекти означеної проблеми. Значно пізніше до них додалася і така галузь знання, як економічна соціологія.

Проблема впливу економічної культури на відносини та інститути господарювання найактивніше досліджувалася в працях американських, західноєвропейських, російських та українських учених наприкінці XX – на початку XXI ст. Йдеться про дослідження таких учених, як: М.Аболафія, Н.Біггарт, М.Гайллен, П.ДіМаджіо [11, 12], М.Портер [14], А.Сен [15], Т.Смелзер [16], Дж.Тернер,

В.Зелізер (США); К.Тригілія (Італія); Т.Заславська [8], Ю.Помпеев [7], Л.Пономарьов, В.Попов, Р.Ривкіна [8], В.Щербина (Росія); В.Геець [1], О.Бервено [2], Г.Задорожний [2], В.Кондрашова-Діденко [3; 4], В.Приходько, А.Чухно [10] (Україна) та ін.

Економічна культура як соціально-економічний феномен – досить складна і маловивчена категорія. Щоправда, вона є відносно новим поняттям у міждисциплінарному науковому слововжитку. Термін "економічна культура" з'явився в останній чверті XX ст. У цей час виникають і перші теоретико-методологічні дослідження змісту і форм реалізації економічної культури, але активізуються вони в 90-ті роки минулого століття і перші роки нового століття. Учені – економічні теоретики та економічні соціологи – по-різному визначають сутність економічної культури. Адже кожен з них акцентує основну увагу на тому чи іншому боці, тій чи іншій особливості, тій чи іншій складовій економічної культури. Таким чином, одні дослідники надають перевагу конституюючим складовим, інші – регулюючим, а треті – використовують інтегрований підхід, розглядаючи її як сукупність конституюючих та регулюючих компонентів. До конституюючих детермінантів економічної культури належать знання, які конкретизуються такими їх формами, як: категорії, поняття методів, сценарії, концепції дії, навички, а до регулюючих – норми, звичаї, цінності, переконання, установки тощо. Адже названі групи детермінантів структурують економічну культуру як таку і забезпечують розвиток її змісту, визначають соціально-економічний прогрес і процвітання, функціонально забезпечуючи економічне зростання та поліпшуючи добробут народу країни. Автор є прибічником третього підходу, оскільки він дозволяє зрозуміти економічну культуру як цілісне поняття, що відображає особливе суспільне явище. Отже, економічну культуру доцільно визначати як сукупність *знань, норм, звичаїв, цінностей, переконань, установок, символів*, які зумовлені самим господарюванням, його трансформаційними процесами, і які "працюють" у сфері виробничих відносин (у широкому їх розумінні). Кожна її компонента несе відповідне змістове навантаження і посідає певне місце в їх ієрархії. Кожна конституююча і регулююча компонента економічної культури як особлива закономірність стабілізує та упорядковує процес господарювання. Без будь-якої з них сучасне господарство не може розвиватися – воно гине в конкурентній боротьбі.

Ці два типи детермінантів економічної культури використовують як ознаки виокремлення головних двох груп функцій економічної культури, які конкретизують її зміст: конституюючі і регулюючі. Конституюючі функції економічна культура здійснює через пізнавальні практики та різні методи і методики трансляції інформації як об'єктивованого знання, виконання економіко-господарських ролей, переосмислення і перегляд ситуацій у господарській діяльності і системі господарських відносин особливо в умовах переходу до нового типу суспільного розвитку – постіндустріального суспільства. Регулюючі функції вона виконує за допомогою вже гото-

© В.І.Кондрашова-Діденко, 2005

вих концептуальних схем і накопиченої інформації як об'єктивованого знання, спільно прийнятих угод, норм і правил гри, відносно стійких символів, з якими повинна співвідноситися господарська дія або діяльність будь-якого актора [11, с. 28, 30].

Господарювання – це процес виробництва благ у широкому розумінні. У даному разі йдеться про виробництво, обмін, розподіл і споживання. Господарювання можна тлумачити і як систему виробничих відносин, у якій вступають актори в процесі створення благ.

Виникає запитання: як, власне, співвідносяться господарювання та економічна культура? Економічна культура є тим полем, або матрицею, де відбувається процес господарювання як взаємодія окремих акторів. Дане поле структурується конституюючими детермінантами. Саме вони беруть активну участь у змінюваності глибинної сутності господарювання як такого. Можливо, тому деякі економічні теоретики і/або економічні соціологи називають господарську діяльність Культурою (Г.Задорожний, Ю.Осипов). Регулювання процесу господарювання як взаємодії акторів відбувається за допомогою іншого типу детермінантів економічної культури.

Основою структури економічної культури як поля, на якому відбувається процес господарювання, є *економічне знання*, один з видів знання людини про життєдіяльність суспільства. Знання донині тлумачать по-різному. Наприклад, Р.Нижгородцев визначає знання як історичну характеристику матерії, яка відбиває характер або рівень упорядкованості, відображену в індивідуальній і/або суспільній свідомості [6, с. 35]. На думку автора, поняття "знання" доцільно тлумачити як систему символів і знаків, які допомагають осмислити об'єкт пізнання. Знання – результат пізнання. Знання не знижують і не передаються у спадок, але вони примножуються і/або оновлюються. Це – найважливіша його особливість. У структурі знання виокремлюють економічні знання. Економічне знання є сукупністю уявлень про зміст соціально-економіко-господарську діяльність, які формуються за допомогою категорій, сценаріїв дій, концепцій дій, методів, навичок тощо.

Економічні знання класифікуються на буденні і наукові знання. Буденні економічні знання – це поняття, судження та висновки про реальний стан особистого господарства. Наукові економічні знання – система знань, які вибудовані за певною методикою, логічні і які розкривають закономірності розвитку господарства (економіки) та економічного мислення.

Економічні знання поділяються на емпіричні і теоретичні. Емпіричні економічні знання – це ті, які отримують шляхом дослідження безпосереднього господарсько-економічного життя. Вони є необхідною передумовою теоретичних висновків, узагальнень, гіпотез і/або концепцій. Проте теоретичні економічні знання, перебуваючи під впливом буденно-емпіричних знань, мають відносну самостійність, бо теорія не є дзеркальним відображенням дійсності, а функціонально вона має описати, пояснити, довести і передбачити можливі закономірності розвитку господарства і трансформації регулятивних детермінантів економічної культури. Теоретичні економічні знання – це знання, що пояснюють факти, процеси та явища, які відбуваються в різних сферах господарства.

Сукупність буденних і наукових економічних знань є інтелектуальним потенціалом суспільства, які нагромаджені у свідомості людей і матеріалізовані в технологічних способах виробництва [1, с. 6]. Науково-теоретичні економічні знання "стануть продуктивною силою тільки у випадку безперервної масової трансформації у бу-

денне (економічне. – В.К.-Д.) знання" [1, с. 6]. Існуючі науково-теоретичні економічні знання перетворюють буденну діяльність акторів у масовий звичай, звільняючи тим самим простір і ресурси для створення і нагромадження новіших науково-теоретичних економічних знань [1, с. 6]. Це – одна з форм взаємозумовленості, взаємозв'язку і взаємодії конституюючих і регулюючих детермінантів економічної культури.

Економічний сценарій – детально розроблений план господарської дії акторів. При цьому важливою є добірка методів як способів і прийомів, якими користується актор у процесі виконання дій. Економіко-господарська роль визначається як сукупністю вимог, поставлених перед актором (-ами), так і способів їх реалізації ними. Завершенням структури означеного поля виступають навички як уміння робити справу, вміння стати безпосереднім учасником даного процесу, тобто практичні вміння господарськи діяти. Економічна культура як поле відображає ситуацію, коли актори господарювання визначають свої дії та чітко конституують їх. Дії акторів мають бути *узгодженими, унормованими* (традиціями регіону та його культурними особливостями), *легітимованими* (несуперечливими Основному Закону регіону/країни), *справедливими відносно іншого* заради досягнення мети загального блага.

Економічна культура як поле для господарювання є мобільною. Головною детермінантою, під впливом якої відбувається стабілізація і трансформація поля, є знання, і насамперед економічні. У даному випадку йдеться про зміст знання, їх новизну та господарські проблеми, для розв'язання яких вони використовуються. Важливим у цьому процесі є й сам актор господарювання. Він має бути особистістю, яка здатна оволодівати різномірними знаннями, використовувати їх для розв'язання господарських проблем, а також для генерування новіших знань.

Щоправда, це все необхідно щоразу співвідносити з часовим і просторовим чинниками. Якщо йдеться про сучасний етап розвитку, то насамперед це – перехідний період від індустріального до постіндустріального суспільства, а отже, від індустріального типу господарювання до постіндустріального. Під впливом конституюючих детермінантів відбувається у цей період зміна й економічної культури, тобто ситуації, в якій визначаються дії акторів. Якщо змінюється поле, то обов'язково має змінюватись і процес господарювання. Адже зміни, що відбуваються в структурі економічної культури як поля для господарювання, зумовлюють відповідні зміни у функціональних детермінантах як регуляторах самого процесу господарювання і зміни ролей, які вони виконують, а також і його акторів.

Регулюючі детермінанти економічної культури перетворюються в конституюючі елементи моделей взаємодії акторів у просторі поля господарювання. Поле працює так, щоб сприяти відтворенню конкурентної позиції акторів і визначити позицію тих акторів, які прагнуть змінити "статус кво". Змінюються зміст і форма регулюючих детермінантів економічної культури як поля для господарювання тоді, коли групи економічних акторів протистоять одна одній. Це відбувається, насамперед, тоді, коли означені детермінанти перестають відповідати намірам акторів та меті їхніх взаємодій.

Норма – це принцип, науково обґрунтований для повсякденного використання в процесі господарювання. Вона була активною регулюючою детермінантою господарювання в умовах модерну. Сучасне господарювання відбувається в умовах переходу країн від індустріального до постіндустріального суспільства, що

співпадає з періодом постмодерну. Даний часовий чинник зумовлює зміни в економічній культурі як полі господарювання – послаблення ролі старих норм й активізація нових норм, які тільки з'являються, у регулюванні господарських відносин, взаємодії акторів. Щоправда, при цьому не йдеться про відхилення від норми або ще гірше – ігнорування норми [13, с. 2]. У постіндустріальному суспільстві результатом господарювання стають не тільки блага, що утримують у собі інформацію, а сама інформація як така, що використовується для розв'язання різних господарських проблем. Там, де норми втрачають свої активні позиції, з'являються цінності як регулятори процесу господарювання.

Тому постіндустріальне суспільство вимагає суттєвих змін у регулюючих детермінантах економічної культури як поля господарювання, щоб останнє не мало непередбачуваних наслідків. Важливим регулюючим чинником є довіра, яка посідає чільне місце у взаємодіях акторів. Вона відіграє стабілізуючу роль у господарських відносинах. Акценти переносяться з виробничих відносин на відносини обміну, з виробничих відносин на відносини комунікативні, із загальної етики поведінки на етику відповідальності.

Звичай і традиції – неформальні правила поведінки акторів у процесі господарювання в національному просторі. Ці регулюючі детермінанти національної економічної культури як поля для господарювання нині втрачають свій вплив на вдосконалення взаємодії акторів під тиском глобалізації економіки. Там, де відчутний сильний тиск глобалізації, деякі звичай і традиції втрачають силу впливу на трансформацію національної господарської діяльності; там, де слабкий її тиск або маловідчутний чи зовсім відсутній, звичай і традиції беруть активну участь у зміні ведення господарства. У нових умовах традиції і звичай збагачуються новими елементами і таким чином намагаються зберегти за собою статус регулятора змісту і форм національного господарювання. Таке збагачення здійснюється за рахунок науково-теоретичного і буденного економічного знання. Цей процес досить складний, оскільки йому характерні як видимі, так і невидимі соціально-економіко-господарські суперечності, що вимагають нагального виявлення і розв'язання.

В умовах переходу до постіндустріального суспільства змінюються *формотворчі процеси* в системі економічної культури як поля для господарювання. В її системі формуються передумови появи нових форм – технологічної культури [13, с. 15] та інформаційної культури [13, с. 146].

Технологічну культуру доцільно витлумачувати як усукupнення знань і навичок, необхідних для розвитку технологій як основи виробництва техніки для опанування нових знань. Технологічна культура як дистанційна культура зумовлює форми *життя-на-відстані* і *буття-на-відстані*, що позбавляє людину набувати соціальності [13, с. 16]. Ця форма культури сприяє розвитку індивідуалізації буття як такого і дій актора (-ів) зокрема.

Інформаційна культура – нове поняття. Донині ще не склалося єдине розуміння цієї форми культури. Більшість дослідників сходяться на тому, що інформаційна культура – це знання у сфері інформаційних технологій і вміння працювати з інформаційною технікою. Інформаційна культура, формуючись на ґрунті розвитку технологій, поступово втрачає традиційне розмежування теорії і практики, суб'єктивності та об'єктивності. Вона розчиняє ознаки суб'єктивності в об'єктивному масиві різномірної інформації, тобто сам актор, постать кот-

рого була важливою в межах економічної культури, стає абстрактним, від нього та його власних дій/рішень вже нічого не залежить. Він може тільки сприймати або не сприймати ту чи ту інформацію, презентовану за допомогою технологічних засобів, яка надалі може бути застосованою для перетворень певного роду. У межах інформаційної культури теорія набуває у практиці своєї інкарнації, тобто знання теоретичні без практичного втілення мертві. Тільки тоді, коли знання є теоретично-практичними, вони дієві. Якщо вони дієві, то вони й корисні, здатні продукувати блага для окремих індивідів.

Якщо технологічна культура бере витоки із зовнішніх форм технологічного устрою життя, то інформаційна культура – із його внутрішніх особливостей.

Закономірності впливу економічної культури на господарювання існують в транзитивних умовах, тобто умовах переходу до ринкової економіки, а також переходу до постіндустріального суспільства. Зміни, які відбуваються в економічній культурі і господарюванні, не заперечують їх існування. У нових умовах господарювання народжуються нові закономірності впливу економічної культури на ведення господарства, яке упорядковується правилами гри і особливо правом інтелектуальної власності.

Закономірності взаємодії економічної культури і господарювання у трансформаційних процесах виявляються у:

- 1) скороченні часу від моменту отримання нового знання до впровадження його у виробництво, що сприяє перемозі в конкурентній боротьбі;
- 2) раціоналізації і прагматизації норм поведінки акторів у процесі виробництва продуктів споживання і, що дуже важливо, в управлінській діяльності;
- 3) зростанні темпів розвитку господарства в тих етносах, які знаходять гармонію між власними культурними традиціями і новаціями, спираються на звичай тих народів, котрі є потенційними споживачами створеного продукту;
- 4) чіткому визначенні зміни в ціннісній орієнтації виробників і споживачів та врахуванні їх у господарській діяльності акторів;
- 5) зміні системи переконань виробника і споживача.

Означена система, конституюючи поведінку останніх на ринку, може трансформуватися під впливом свідомо сформованих установок у процесі рекламної кампанії. Проте такі установки діють тимчасово, мають тимчасовий характер. У даному разі важливо визначити, де, коли і хто має їх створювати і користуватися ними в даному культурно-економічному полі.

Слід врахувати, що закономірності впливу економічної культури на господарювання в транзитивних умовах залежать від того, якою вона є за типологією: дефіцитною, достатньою чи надлишковою культурою. Наприклад, дотепер економічна культура в українському суспільстві є дефіцитною, адже, як показує моніторинг соціальних змін в Україні, для трудової активності (у т. ч. і підприємницької) економічних знань не вистачає 46,2 % економічно активного населення країни [9, с. 365]; у США економічна культура є достатньою, бо для означеної активності приблизно 96 % економічно активного населення і майже 100 % зайнятих у різних сферах суспільного життя мають необхідні економічні знання. Отже, "у зв'язку зі швидкими змінами в усіх сферах знань працюючим необхідно постійно розширювати свій світогляд, підвищувати рівень майстерності, навичок, оскільки зміна ідей, знань, технологій відбувається шкoрише, ніж зміна покоління людей" [5, с. 103].

Особливості закономірностей впливу економічної культури на ведення господарства можуть зумовлюватися і тим, яка саме економічна культура виступає полем

для господарювання – економічна культура, економічна контркультура чи економічна антикультура. Висновки, отримані після постановки проблеми, огляду літературних джерел, визначення мети і головних завдань, має зробити зацікавлений читач самостійно. Важливість дослідження економічної культури як чинника трансформації господарювання в умовах транзитивних процесів беззаперечна. Адже економічна культура є тим полем, на якому здійснюється господарювання, а її конституюючі і регулюючі детермінанти дозволяють моделювати господарські процеси і регулювати їх.

Перспективи подальших досліджень – неосянжні. Тому вони мають визначитися інтересами науковця-дослідника, який має намір осмислити економіко-теоретичний сенс культурного впливу на зміни в господарюванні в умовах переходу до ринкової економіки або до постіндустріального суспільства і/або до нової економіки.

1. Гесць В. Характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка України. – 2004. – № 4–5. 2. Задорожний Г.В., Березно О.В. Интеллектуальная экономика как общество одухотворенного интеллекта // Вісн. харків. національного ун-ту імені В.Н.Каразіна. – 2001. – № 508. 3. Кондрашова-Діденко В.І. Категорія "економічна культура" в структурі економічної теорії // Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі XXI століття / Відп. ред. В.Д.Базилевич. – К., 2000. 4. Кондрашова-Діденко В.І. Теоретико-методологічний аналіз економічної культури в трансформаційній економіці // Вісн. Київ. ун-ту. Економіка. – 2003. – № 66. 5. Мусіна Л.О. Основні засади переходу до економіки знань: перспективи для України // Економіка і прогнозування. – 2003. – № 3. 6. Нижегородцев Р.М. Теоретические основы информационной экономики. – Владикавказ, 1998. 7. Помпеев Ю. Основы экономической культуры. – СПб, 1999. 8. Рыбкина Р.В. Экономическая культура как регулятор функционирования и развития экономики // Т.И.Заславская, Р.В.Рыбкина. Социология экономической жизни. – Новосибирск, 1991. 9. Тарасенко В. Модель деградативного социального развития // Україна – 2002. Мониторинг социальных изменений. – К., 2002. 10. Чухно А.А. Постиндустриальная экономика: теория, практика та їх значення для України. – К., 2003. 11. DiMaggio P. Culture and Economy // N.Smelser, R.Swedberg (eds.). The Handbook of Sociology. – Princeton. 1994. 12. DiMaggio P. Nadel's Paradox Revisited: Relational and Cultural Aspects of Organizational Structure // Networks and Organizations / N.Nohria, R.Eccles (eds.). – Boulder, Co. 1994. 13. Lash S. Critique of Information. – London. 2002. 14. Porter M., Sakakibara M. Competing at Home to Win Abroad: Evidence from Japanese Industry / Harvard Business School Working Paper 99-036. – 1998, September. 15. Sen A. The Concept of Wealth // The Wealth of Nations in the Twentieth Century: The Policies and Institutional Determinants of Economic Development. – Stanford, 1996. 16. Smelser N. Culture: Coherent or Incoherent // Theory of Culture / R.Munch, N.Smelser (eds.). Berkeley. 1992.

Надійшла до редколегії 30.04.04

І.В.Смолін, канд. екон. наук, доц.
кафедри економіки підприємництва, КНТЕУ

ФОРМАТИ СТРАТЕГІЧНОЇ ПЕРЕДБАЧУВАНОСТІ ЗМІН ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ОРГАНІЗАЦІЇ

Розглянуто питання передбачуваності змін у позаорганізаційному просторі з урахуванням об'єктивних характеристик рівня стабільності середовища і суб'єктивних аналітико-прогностичних можливостей організації. Запропоновано метод багатовимірної матричної діагностики рівня передбачуваності майбутніх змін у зовнішньому середовищі організації.

There viewed questions considering predictability of changes in external organizational environment. In charge of this changes there taken such objective characteristic as level of environmental stability and such subjective one as analytical and prognostic ability of organization. Also proposed forecasting of external environmental changes on the basis of multidimensional matrix diagnostic.

Зовнішнє середовище організації є однією з пріоритетних сфер дослідження в процесі реалізації методології стратегічного менеджменту. Сила його впливу на стратегічні побудови організаційних систем настільки велика, що більшість вчених сприймає динамічні ознаки середовища як об'єкт дослідження, рівня пізнання і передбачення і від поведінки якого залежить стратегічний успіх організації. Передбачення майбутніх змін є дуже складною методологічною і прикладною проблемою, що ставить під сумнів її можливість. Серед основних аргументів:

- ▶ багатовекторність різноманітних змін, що відбуваються в організаційному середовищі;
- ▶ термінальна невідповідність між часом аналітичного вивчення змін і періодом їх реального здійснення.

Що стосується першого зауваження, дійсно, в сучасному ринковому середовищі інтенсивність і амплітуда змін значно зросли. Однак змінюваність середовища не може бути скрізь однаково високою, як у просторі, так і у часі. Крім того, і прогностичні можливості різних суб'єктів ринку не бувають абсолютно однаковими. Термінальна невідповідність процесів ринкових змін і їх передбачення також має реальну основу. Так, точність визначення властивостей системи залежить від притаманній даній системі області невизначеності, всередині якої підвищення точності виміру однієї властивості спричиняє зниження точності виміру інших. З математичного погляду при $t > 0$ будь-який вимір пов'язаний з витратами часу, протягом якого досліджуваний динамічний процес і пов'язані з ним інші процеси змінюються. Чим більше вимір $x_i(t)$, тим більше часу він потребує, а отже, тим більшими будуть зміни $x_i(t)$, що в свою чергу зумовлює більшу помилку його виміру. Тому

для будь-якої пари процесів x_i, x_j маємо $t(x_i(t)) \cdot t(x_j(t)) \geq \sigma$, де σ – поріг точності виміру. Дане явище добре відоме в радіолокації. При частотно-модульованому радіолокаційному сигналі змінюється лінійна функція від координат і швидкості. Точність оцінки цієї функції є системним інваріантом, який зумовлює межу точності визначення координати і швидкості окремо. Виграючи в одному, ми обов'язково програємо в іншому – інакше зміниться інваріант, що неможливо для даного конкретного сигналу. Інший вимір буде відповідати іншому сигналу.

В економічних процесах також існує поріг визначеності, зумовлений об'єктивною змінюваністю взаємозалежних явищ. Але його координати мають не лише об'єктивну природу. Кожний суб'єкт економічної сфери має свої здатності оцінки оточуючих процесів, що залежать від його внутрішніх аналітичних можливостей. Тому поняття передбачуваності навколишнього середовища має відносний характер. Якщо ж погодитись з тим, що майбутні зміни в середовищі не підлягають визначенню, то напрошується логічний висновок щодо неможливості планування дій суб'єкта цього середовища. Отже, стратегічне планування, яке виникло під впливом ускладнення змін зовнішнього середовища, стає недоцільним з причин посилення того ж чинника в подальшому. Єдиною слабкою ланкою такого логічного ланцюга є суб'єктивний характер узагальнення про "непередбачуваність" змін зовнішнього середовища. Доречним тут буде згадати концепцію інтерактивного планування, розроблену Р.Акоффом [1, с. 68–79]. Мета інтерактивного планування полягає в тому, щоб допомогти членам організації розробити основи їх власного майбут-

© І.В.Смолін, 2005